

הזירה הגיאופוליטית – אי וודאות גוברת על רקע נשיאותו של טראמפ

הקדמה

להלן רשימת ההתפתחויות המרכזיות שהתרחשו בשנה החולפת ואשר עומדות ברקע לדילמות ולאתגרים האסטרטגיים העיקריים שבפני ישראל:

השלכות בחירתו של טראמפ לנשיאות ארה"ב על הזירה הבינ"ל בכלל והמזה"ת בפרט.

האפשרות לטבח ולמנף יחסי ישראל עם ממשל אמריקני אוהד לצד האיומים המתעוררים על חוסנו של משולש היחסים ירושלים-ווינגטון-יהדות ארה"ב.

המציאות האסטרטגית הנוצרת בעקבות הסכם הגרעין שהושג עם איראן, ושהוגדר על ידי ראש ממשלת ישראל נתניהו כ"טעות בקנה מידה היסטורי".

השלכות המהלכים להגיע להסדרים בסוריה והאופן בו הם ישקפו את מעמדם של איראן, חיזבאללה, רוסיה, ארה"ב, תורכיה ואחרים.

האפשרויות הפתוחות לישראל לקדם יחסיה עם המדינות הסוניות המתונות באזור, המגלות עתה יתר פתיחות כלפי ישראל נוכח האיומים מצד איראן וגורמי הטרור הקיצוניים.

האתגרים האסטרטגיים שבפניהם ניצבת ישראל לא הוסרו בשנה שחלפה. המזרח התיכון מוסיף לגעוש. קורסות בו אבני בסיס של הסדר האזורי הישן, כאשר באופק לא מסתמן עדיין סדר אזורי חדש שבכוחו להבטיח יציבות. גם הזירה הבינלאומית, הרלוונטית למזה"ת ולחוסנה האסטרטגי של ישראל, עוברת זעזועים משמעותיים ורחוקה מלהקרין יציבות. ישראל ניצבת בפני תמונה גיאופוליטית עתירה ב"חלקים נעים", המשפיעים הדדית אלה על אלה, ובאופן זה יוצרים מגוון רחב של תרחישים שכול אחד מהם טומן בחובו אתגרים שונים, לעיתים סותרים, עבור ישראל. שחקן משמעותי שהתווסף למשוואה הגיאופוליטית הוא נשיא ארה"ב דונלד טראמפ. המגמות שהוליכו לבחירתו משמעותיות בפני עצמן, אך אישיותו של הנשיא החדש והקושי לצפות את מהלכיו מוסיפים ממד ייחודי של חוסר וודאות לזירה הבינ"ל בכלל ולזירות הרלוונטיות לחוסנה של ישראל בפרט. ההכרעות המתקבלות בירושלים, ובכללן כמובן גם החלטות שלא להכריע, יכולות להשפיע רק על חלק מוגבל מן התמונה האסטרטגית הכוללת, אך גם החלטות אלה עשויות להיות הרות גורל מבחינתם של ישראל ושל העם היהודי בכלל.

לשחיקה בכוח ההרתעה של ישראל ובעוצמה המיוחסת לה. השתרשות פרספציה אזורית כי ארה"ב נמצאת בתהליך של שקיעה ושל נטישת המזה"ת עלולה להעמיק את הוואקום האסטרטגי באזור, להוסיף ולשאוב אליו כוחות בעייתיים מבחינתה של ישראל ואף להחריף את אי היציבות במרחב נפיץ הזקוק לארה"ב כגורם מעצמתי מייצב.

הנשיא טראמפ וסוגיית תפקידה של ארה"ב בזירה הבינ"ל - בחירתו של הנשיא טראמפ מוסיפה ממד בולט של אי-ודאות באשר למעמדה ותפקידה של ארה"ב בזירה הבינ"ל. טראמפ נכנס למציאות גיאופוליטית בה ארה"ב נותרת אמנם המעצמה החזקה ביותר בעולם, אך חלף עבר ה"רגע האמריקני" שנוצר בעקבות התפרקותה של ברית המועצות, ושבנו נהנתה ארה"ב ממעמד הגמוני במערכת חד-קוטבית. היעדרו של סדר עולמי יציב ומתפקד תורם להיחלשותם של מוסדות בינ"ל, מקטין היכולת להתמודד נוכח אתגרים גלובליים, תורם להתערעורתו של השלטון המרכזי במדינות שונות (תופעה אותה מנצלים אירגוני טרור ופשע) ומגביר הסכנה להידרדרותם של סכסוכים המבעבעים במוקדי מתיחות ברחבי העולם - סוריה, צפון קוריאה, ים סין הדרומי, אוקראינה, הבלקן, גבול הודו-סין ועוד.

ערב כניסתו של טראמפ לבית הלבן התחזק החשש כי ארה"ב תתמקד בנושאי פנים, תונחה על ידי שיקולי אינטרס צרים, תישען על עצמאותה האנרגטית הקרובה, ולא תפגין מחויבות למנהיגות עולמית ולגיבושו של סדר עולמי מתפקד נוכח ה"אי-סדר" המוסיף לאפיין את הזירה הגיאופוליטית. מהלכיו והתבטאויותיו של הנשיא טראמפ עד כה משרדים מסרים סותרים ומקשים לאפיין דוקטרינה קוהרנטית המנחה את התנהלותו בזירה הבינ"ל. לא ברורה משמעות אמת המידה אותה הגדיר כמכריעה: "אמריקה תחילה". האם יזנח את מעמדה המוביל של ארה"ב ויתרכז באתגרי הפנים של ארה"ב? האם

הסכנה להידרדרות ביטחונית - בחזית הצפונית (חיזבאללה ואולי אף כוחות איראניים ברמת הגולן ובלבנון), ובחזית הדרומית (חמאס וגורמי הטרור בסיני).

סכנת החרפת האלימות ביו"ש, הן כתוצאה מהתלקחויות שרקען דתי (הר הבית), והן נוכח הימשכותה של "אינתיפאדת הבוודדים".

מהלכיו של ממשל טראמפ לבחון התנתותו מחדש של מו"מ ישראלי-פלסטיני.

הניסיונות לפגוע בישראל באמצעות מהלכי חרם ודה-לגיטימציה.

האפשרויות הנפתחות לישראל לטבח קשריה עם מעצמות כסין והודו לצד הפוטנציאל לפריצת דרך ביחסים עם אפריקה.

אתגרים אלה צומחים במספר מעגלים אסטרטגיים המקיימים ביניהם אינטראקציה הדדית: א. המערכת הבינ"ל ומעמדה של ארה"ב בזירה הגלובלית בכלל ובמזה"ת בפרט, ב. יחסי ישראל - ארה"ב ועוצמתו של המשולש: ירושלים-ווינגטון-יהדות אמריקה, ג. האיומים וההזדמנויות שהמכלול האזורי מציב בפניה של ישראל ד. המכלול הפלסטיני. למעגלים אלה נודעת השפעה יתרה על חוסנה האסטרטגי של ישראל, והדיון שלהלן יתמקד בהם.

א. המערכת הבינ"ל ומעמדה של ארה"ב

חוסנה האסטרטגי של ישראל מושפע משמעותית לא רק מאיכות יחסיה היא עם ווינגטון אלא גם מן המעמד הגלובלי של ארה"ב, מן התפקיד שהיא בוחרת למלא בזירה הבינ"ל, מעוצמתן ומשאיפותיהן של המעצמות המתחרות בה, וממאפייניו של הסדר העולמי המתגבש על רקע כול אלה. כרסום במעמדה הבינ"ל של ארה"ב - המעצמה שידידותה וסיועה לישראל כה קריטיים ושהינה גם בית לקהילה משגשגת של כמחצית מהעם היהודי - עלול להוביל

ישתית את מהלכיו בזירה העולמית על בסיס של שיקולים עסקיים של רווח והפסד ונטולי מרכיב אידיאולוגי?

פגישותיו של טראמפ עם מנהיגי אירופה עוררו תחושות קשות לגבי מחויבותו לברית הבין-אטלנטית. הקנצלרית מרקל אף נדחפה לטעון כי שוב "אירופה לא יכולה לסמוך באופן מוחלט על אחרים" (25 מאי 2017). למרות הערפל, דומה כי - לפחות ברמה הרטורית - הולכת ומסתמנת "דוקטרינת טראמפ", השונה מדוקטרינת אובמה. מול "נאום קהיר" של אובמה (4 יוני 2009) בו ניתן דגש לחשיבות ערכי הדמוקרטיה וזכויות האדם והוצע לאיראנים לפתוח דף חדש ביחסיהם עם ארה"ב, ניצב עתה "נאום ריאד" (21 מאי 2017) בו הנשיא טראמפ פרש את תפיסותיו, השונות מאלו של קודמו, לפני מנהיגיהן של 50 מדינות בעלות רוב מוסלמי. טראמפ הרגיע את מאזיניו והבהיר באופן חד-משמעי כי הוא רואה באיראן אחראית ראשית לאי-היציבות האזורית ולטרור: "זו ממשלה שמדברת באופן פומבי על רצח המונים, מתחייבת להשמדת ישראל, מוות לאמריקה והרס רבים מן המנהיגים והמדינות הנמצאים בחדר זה". טראמפ הבטיח תמיכתו בידידיה של ארה"ב והבהיר כי תמיכה זו אינה מותנית בעמידתן בתנאים של זכויות אדם, דמוקרטיזציה וכד'. "אנו נקבל החלטות על בסיס תוצאות הנובעות מעולם מציאותי ולא מאידיאולוגיה בלתי גמישה... ומתי שיתאפשר נחתור לרפורמות הדרגתיות, ולא להתערבות פתאומית."² דברים אלה משקפים תפנית משמעותית - לפחות ברמה ההצהרתית - מדרכו של הנשיא אובמה שראה פוטנציאל בפיתוח יחסים עם טהראן³, הציע לסעודים למצוא עם איראן "דרך יעילה להתחלק באזור ולכונן סוג כלשהו של שלום קר", ועורר חרדות במחנה הסוני שמא ארה"ב מתכננת עיסקה אזורית כוללת, המעניקה לאיראן מעמד משמעותי שיאפשר לה להעמיק את חתרנותה להשגת הגמוניה אזורית.

אנשיו של טראמפ, היועץ לביטחון לאומי גנרל הרברט מקמאסטר וראש המועצה הכלכלית הלאומית גארי כהן, חידדו עקרונותיו של הנשיא במאמר משותף⁴ בו נטען כי ביקור הנשיא במזה"ת ובאירופה ביטא "שינוי אסטרטגי" ("a strategic shift"). השניים והבטיחו כי ארה"ב שוב לא "תוביל מאחור" (ביטוי שיוחס לנשיא אובמה) וכי משמעות הסיסמה "אמריקה תחילה" אינה "אמריקה לבדה". המונח "אמריקה תחילה" מסמן בראייתם את "כינונה מחדש של המנהיגות האמריקנית והתפקיד המסורתי של ממשלתנו מעבר לים - להשתמש במשאבים דיפלומטיים, כלכליים וצבאיים כדי לחזק את ביטחון אמריקה, לקדם את שגשוגה ולהרחיב את השפעתה ברחבי העולם."⁵ השניים מסבירים את דבריו של הנשיא טראמפ באשר לתשתית הרעיונית שבבסיס מדיניות החוץ שלו: "הנשיא יצא למסעו הראשון לעולם מצויד בנקודת מבט מציאותית שהעולם אינו 'קהילה גלובלית' אלא זירה בה מדינות, שחקנים לא ממשלתיים ועסקים, פועלים ומתחרים כדי לזכות ביתרון... במקום להתכחש לטבע האלמנטרי של ההתנהלות הבינ"ל, אנו מאמצים אותו."⁶

למרות שניסוחים אלה שופכים יתר אור על תפיסות הריאל-פוליטיק נטולת האשליות של הממשל החדש, אין די בכך על מנת להעריך בוודאות כיצד יתורגמו בשעה של מבחנים מעשיים. חודשי נשיאותו הראשונים של טראמפ מספקים עדויות סותרות לגבי התנהלות ארה"ב בזירה הבינ"ל. כך למשל, לעומת הנשיא אובמה שנמנע מתגובה צבאית גם לאחר חציית הקו האדום שהציב לגבי השימוש בנשק כימי מצד המשטר הסורי, טראמפ הגיב לאירוע דומה בשיגור 60 טילי שיוט לעבר בסיס תעופה של צבא אסד במזרח סוריה (7 אפריל 2017). טראמפ אף לא נרתע מהביקורת הצפויה של רוסיה למהלך (זו אמנם גינתה את התקיפה והזהירה שהיא תפגע ביחסים בין שתי המדינות). דפוס זה חזר כאשר טראמפ לא היסס להטיל בפעם הראשונה את

"אם כול הפצצות" - על מטרת דעא"ש באפגניסטן (13 אפריל 2017). לכאורה, מהלכים אלה של טראמפ צריכים להסיר סימני שאלה לגבי ראייתו את תפקידה המוביל והפעיל של ארה"ב בזירה הבינ"ל. אך במקרים אחרים המסר שונה משמעותית. כך, לדוגמה, החלטתו של טראמפ (1 יוני 2017) לנטוש את הסכם פריז המבטא מחויבות של 195 מדינות למאבק בהתחממות הגלובלית והנימוק שהעלה לצעדו: "נבחרתי לייצג את אזרחי פיטסבורג, לא פריז". וכך התחושה הקשה שהותיר בקרב חברות פסגת ה-G-20 בהמבורג (7-8 יולי 2017) כאשר הכריז כי אינו שש לקחת על כתפיו מחויבויות בינ"ל, וכי אין בליבו סנטימנטים רבים לברית עם אירופה. (היה קושי לחלץ מטרמפ נכונות להזכיר את סעיף 5 באמנת נאט"ו, המחייב את חברות הארגון להתייצב אחת להגנת רעותה).

להכרעות הנשיא טראמפ כיצד לפעול מול איראן ומול צפון קוריאה עשויה להיות משמעות קריטית על אופיו של הסדר העולמי המתגבש

הזירה הבינ"ל מציבה בפני הנשיא טראמפ אתגרים המחייבים הכרעות קשות. האופן בו יכריע עשוי להוות אבן-דרך מכוננת שתשפיע בהמשך על מדיניותו של טראמפ בנושאי חוץ נוספים. בולטים בין אתגרים אלה שאלת עתידו של הסכם הגרעין עם איראן (נושא שיידון בהמשך), ואופן הטיפול בסוגיית צפון קוריאה. זו עורכת ניסויים שמקרבים אותה למצב בו יהיה ברשותה טיל בליסטי חמוש בראש נפץ גרעיני המסוגל לפגוע במטרות בארה"ב (ב- 28 ביולי 2017 בוצע ניסוי של שיגור טיל בין-יבשתי כזה, שבכוחו נראה להגיע לחוף המערבי של ארה"ב). על רקע אזהרותיהם של מומחי המודיעין האמריקני כי צפוי שצפון קוריאה תדע להרכיב ראש חץ גרעיני על טילים אלה בתוך כשנה², מזדקרת

התחייבותו של הנשיא טראמפ שמציאות מאימת זו - הצפויה להיווצר במהלך כהונתו - תימנע. נוכח אימויו של קים ג'ונג-און, טראמפ מנטיח להגיב "באש ובזעם שהעולם טרם ראה" (8 אוגוסט 2017)⁸. הידרדרות למלחמה מול צפון קוריאה נוגעת באינטרסים של מעצמות נוספות (סין ורוסיה) ועלולה להוביל למאות אלפי הרוגים. לרשות שליט פיונגיאנג עומדים צבא ענק (רביעי בגודלו בעולם), יכולת גרעינית, אלפי טון של נשק כימי, ומעל ל-20,000 קני ארטילריה שרבים מהם מכוונים אל סיאול בירת קוריאה הדרומית ויכולים לגרום בה הרס בקנה-מידה עצום, ועוד טילים רבים שיכולים לפגוע בטוקיו. התנהלות טראמפ עד עתה אינה מעניקה יכולת להעריך בביטחון כיצד יתנהל מול איראן וכיצד יבחר לטפל באיום שמציבה צפון קוריאה. להכרעותיו אלה, כאמור, עשויה להיות משמעות קריטית על אופיו של הסדר העולמי המתגבש.

התערעות הערכים שביסוד הסדר העולמי המערבי: סימני השאלה הגיאופוליטיים אינם מתייחדים רק למבנים של הסדר העולמי הנוהג, אלא גם לערכים שביסודותיו. הכוחות שמפגינים כיום אסרטיביות בזירה העולמית אינם יונקים ערכיהם מן המורשת הליברלית-דמוקרטית שהדריכה את ארה"ב באופן בו ניסתה, לאחר תום מלחמת העולם השנייה, לעצב את הסדר העולמי כך שיגביר יציבות, יעודד חירות ויאפשר סחר חופשי. כוח המשיכה של ערכים אלה נחלש על רקע המשבר הפיננסי של 2008, העמקת אי-השוויון החברתי שהביא עימו עידן הגלובליזציה, דעיכת התקווה שהצית האביב הערבי, והמשבר שעובר על אירופה, ואשר בא לידי ביטוי בוטה בתוצאות משאל העם בבריטניה בעד עזיבת האיחוד האירופי (23 יוני 2016). אנו עדים להופעתן של תגובות נגד העומדות בסתירה לערכים ההומניסטיים של הסדר המערבי המודרני: בדלנות והסתגרות לאומית, ביצורם של גבולות, פרוטקציוניזם כלכלי,

מאבק בגלובליזציה, שחיקה בנורמות ליברליות, פופוליזם, שנאת זרים, ועליית גורמי ימין קיצוני.

אירופה, שבמידה רבה ביטאה בהתנהלותה ובהווייתיה את הערכים הליברליים שביסוד הסדר העולמי המערבי, נתונה במשבר זהותי, מבני וערכי כאחד. אי-הנחת ביבשת מתפקוד הפוליטיקה המסורתית נוכח המשברים הכלכליים, גלי ההגירה (הפוקדים כמובן גם יבשות נוספות) ואירועי הטרור, מערערים את תפיסת הגבולות הפתוחים, את המנטליות הקוסמופוליטית ואת תחושת הביטחון האישי, ומלבים הקצנה פוליטית מימין ומשמאל. מדינות היבשת מתקשות להגיע להסכמה על דרך הטיפול בכמיליון מהגרים מן המזרח התיכון וביחס לאפשרות שיגיעו רבים נוספים. תנופתו של הימין באירופה ועמה ההטפה לפירוקו של האיחוד האירופי נחלשו אמנם בעקבות הבחירות לנשיאות בצרפת (7 מאי 2017) והתבוסה שהנחיל עמנואל מאקרון למאריין לה פן, (גם בהולנד ובאוסטריה הימין הפופוליסטי הובס). עם זאת, לא הוסרו סימני השאלה המערערים על תקפותם של הערכים הליברליים וההומניסטיים שהיו ביסוד חזונו של מכונו של האיחוד האירופי. תופעה זו אינה פוסחת כמובן גם על ארה"ב. פרשנים רבים רואים בעצם בחירתו של טראמפ ביטוי להתעצמותם של ציבורים גדולים בארה"ב, החשים כי הסדר המדינתי הנוהג והסדר העולמי (בדגש על הגלובליזציה), פוגעים בהם ומקפחים אותם, ולכן ציבורים אלה נטולי מחויבות לערכים הליברליים שביסודו של הסדר הקיים.

האסרטיביות האסטרטגית של רוסיה וסין - רוסיה

וסין לא רואות הגיון בסדר עולמי שמתעלם מעוצמתן. הן נוהגות באסרטיביות גוברת בזירה העולמית ומבטאות חתירה לסדר עולמי רב-קוטבי הבנוי על תחרות בין-מעצמתית, שבה הלגיטימיות של מעמדן ואינטרסיהן אינה נופלת מזו של ארה"ב. בעוד סין מפעילה את עוצמתה הכלכלית, רוסיה מפצה על

חולשותיה באופן האגרסיבי בו היא מפעילה כוח צבאי ואמצעי לוחמת סייבר מתוחכמים. אופיינית הינה קריאתו של שר החוץ הרוסי סרגיי לברוב להביא לסיומו של הסדר העולמי המערבי, שהתקבע לאחר המלחמה הקרה, ולכונן תחתיו סדר עולמי חדש שאינו מערבי.⁹ רוסיה מנצלת את הססנותה של ארה"ב ואת חולשתה של אירופה וקשייה לגבש מדיניות מאוחדת ומחייבת. היא מעצימה מעורבותה בסוריה, מספחת את חצי האי קרים ומוסיפה לערער היציבות במזרח אוקראינה. בהתנהלותה,

מוסקבה מוכיחה כי לא די במאזני כוחות תיאורטיים כדי להרתיע תוקפנות. משתנה קריטי הנו מידת הנכונות לעשות שימוש בכוח שבידך.¹⁰

הוואקום האסטרטגי שהותירה ארה"ב בתקופת הנשיא אובמה שהעדיף "להוביל מאחור", מאותת

רוסיה וסין חותרות לסדר עולמי שבו הלגיטימיות של מעמדן ואינטרסיהן אינה נופלת מזו של ארה"ב

לא רק למוסקבה. סין מציעה למנהיגים אוטוקרטיים ברחבי העולם מודל חיקוי מועדף: פיתוח כלכלי מהיר ועקבי ללא הזדקקות לשיטת ממשל דמוקרטית. סין הפכה ב-2015 ליבואנית הנפט הגדולה בעולם, כאשר מרביתו מגיע מן המזה"ת. סין אמורה להקים עד סוף 2017 בסיס ימי ראשון הרחק מגבולה, בג'יבוטי, שיסייע בהבטחת נתיבי השיט באזור קריטי לסחר הסיני, בהיותו חולש על הכניסה לים סוף ולתעלת סואץ. סין היא שותפת הסחר הגדול ביותר של אפריקה והיא רואה במזה"ת שוק מבטיח לסחורותיה, (בעשור שבין 2004 ו-2014 הסחר של סין עם המזה"ת גדל פי 6). לא בכדי סין מכלילה את האזור במסגרת יוזמתה "חגורה אחת ודרך אחת" שאמורה לחבר את סין עם אירופה ואסיה ולהקיף שוק ענק של כ-4.4 מיליארד איש ב-26 מדינות. "בנק ההשקעות האסייתי לתשתיות"

שהקימה סין נועד אף הוא לסייע לתוכנית התערוכה באזור.

במקביל לפעילות זו, סין מעוררת דאגות קשות אצל שכנותיה ומאתגרת את החוק הבינ"ל בפעילותה הנמרצת לממש תביעותיה לריבונות על איים שבמחלוקת בים סין הדרומי. סין בונה באזור איים מלאכותיים וממקמת בהם טילים וכוחות צבא (ים סין הדרומי עשיר במחצבים ודגה ומהווה נתיב תחבורה לסחורות בשווי של 5 טריליון דולר בשנה). אם ב-1992 המנהיג הסיני דָּנְגְּ שֵׁיאָוּ פִּינְגְּ הבהיר כי ארצו צריכה "לשמור על פרופיל נמוך ולעולם לא להוביל", המנהיג כיום, שי ג'ינג פינג, שוב אינו בוחל באתגר ההובלה העולמית הכלכלית והוא מצהיר (17 ינואר 2017) שדווקא סין היא המדינה שצריכה "להוביל גלובליזציה כלכלית".

לישראל יש כמובן עניין לטפח יחסיה הן עם סין והן עם רוסיה, אלא שבשני המקרים עליה לנווט דרכה בזהירות נוכח היריבות הבין-מעצמתית והאינטרס העליון שלא לפגוע ביחסים האסטרטגיים עם ארה"ב.

ב. יחסי ישראל - ארה"ב וחוסנו של המשולש: ירושלים-ווינגטון-יהדות אמריקה

הסכם הסיוע הביטחוני לישראל - 38 מיליארד דולר לעשור שמתחיל בסוף 2018 - נחתם בשלהי כהונתו של הנשיא אובמה. חרף עדות מופלגת זו לעומק היחסים שבין שתי המדינות, בתקופת כהונתו של אובמה הסתמנו מגמות מדאיגות מבחינת עתיד יחסי ישראל-ארה"ב, הן באשר לעומק התמיכה הדו-מפלגתית בישראל והן באשר לשינוי בדוקטרינת מדיניות חוץ העלולה לפגוע באינטרס הישראלי. בשונה מקודמו, הנשיא טראמפ נתפס בישראל כידיד נאמן המפגין כלפיה חום וידידות רבה. לישראל נוצרת אפוא אפשרות לתקן צרימות שהתגלעו בתקופת הנשיא אובמה ולפתוח "דף חדש" ביחסים עם ארה"ב -

בעלת הברית המשמעותית, ולמעשה היחידה, של ישראל.

ביקורו של טראמפ בישראל מיד בראשית כהונתו ועוצמת הידידות שגילה סימנו תפנית חיובית של ממש. עם זאת, למרות האווירה החמה במהלך הביקור, אין להתעלם מכך שהסוגיות המרכזיות שבמוקד האינטרס האסטרטגי הישראלי - הסכם הגרעין עם איראן, הסכסוך הישראלי-פלסטיני ועתידיה של סוריה - עלולות להצית בהמשך הדרך מחלוקות בין עמדותיה של ירושלים לאלה של ווינגטון. הן משום ניגודי אינטרסים והן משום אופיו התזזיתי של הנשיא החדש ואי-הוודאות לגבי דרכו. התגברות המתחים בין המדינות עלולה להעיק על יהודי ארה"ב, שכ-70 אחוז מהם הצביעו עבור יריבתו של הנשיא טראמפ ומסתייגים מדרכו, להציבם בין הפטיש והסדן, ולכרסם בחוסנו של "משולש היחסים" ירושלים-ווינגטון-יהדות ארה"ב, המהווה אבן יסוד בעוצמת ישראל והעם היהודי.

עולות גם דילמות באשר למידת ההזדהות שישראל אמורה לגלות עם הנשיא החדש ועם הסנטימנטים והאתוס שסייעו להיבחרותו. הסתייגותם של רוב יהודי ארה"ב מן הנשיא ומדרכו מחדדת רגישותה של דילמה מדינית זו. נוכח מגמות הקיטוב הפנים-אמריקניות, גובר גם האתגר הניצב בפני ישראל לשמור על האהדה חוצת המפלגות כלפיה, ועל הקשר עם יהדות ארה"ב. בהקשר זה אין להתעלם מאזהרות שהשמיעו טובי יידי ישראל בקהילה היהודית האמריקנית בעקבות החלטות הממשלה בנושאי הכותל וחוק הגיור. לדבריהם, ישראל עלולה לגרום לניכורם של יהודים רבים, לשחוק במחויבותם לישראל, ובכך לפגוע בטווח הארוך באינטרסים האסטרטגיים של ישראל.

המציאות הגיאופוליטית מעמידה בפני הנשיא טראמפ שורה של דילמות אסטרטגיות שחלקן נוגע בליבת האינטרס הביטחוני הישראלי:

המכלול האזורי: האם ראיית המזה"ת כאזור שהולך ומאבד חשיבותו עבור ארה"ב תאפיין את מדיניות החוץ של ממשל טראמפ? האם ארה"ב תאפשר לרוסיה להיכנס כשחקן אזורי מרכזי לוואקום שתותיר באזור? האם וכיצד בכוונת ארה"ב לשקם את האשראי שאיבדה בעיני רבים מתושבי המזה"ת? האם ארה"ב תשקיע משאבים לאורך זמן כדי להעניק תנופה למערכת היחסים המתגבשת בין ישראל והמדינות הסוניות המתנוונות?

האתגר האיראני: מה יהיה גורלו של הסכם הגרעין עם איראן? למרות שהבטיח במערכת הבחירות לבטל את עסקת הגרעין עם איראן, טראמפ אישר (17 יולי 2017) שאיראן עמדה במחויבותה על פי לשון הסכם הגרעין ובכך איפשר את המשך הסרת הסנקציות מעל איראן בתחום הגרעיני. האם יתמיד בקו זה נוכח חתרנותה האזורית הגוברת של איראן והעמדות הבוטות שביטא נגדה? כיצד תגיב וושינגטון לפעילותה המתריסה של איראן בנושאים שאינם כלולים בהסכם הגרעין: חתרנות אזורית, תמיכה בגורמי טרור, פיתוח טילים בליסטיים?

עתידין של סוריה ועיראק: האם ארה"ב תהיה דומיננטית בקביעת עתידה של סוריה כך שלא תהפוך לבסיס קדמי של איראן וגורמי ג'יהאד אנטי-ישראליים? האם ארה"ב תמלא תפקיד מוביל בהתוויית היום שלאחר הניצחון על דאע"ש? האם תותיר לרוסיה, איראן, תורכיה וחיזבאללה לקבוע את עתידן של סוריה ועיראק? האם תאפשר לאיראן לבסס מסדרון יבשתי המגיע עד חופי הים התיכון? האם תאפשר לכוחות הסרים למרות איראנית לתפוס עמדות סמוך לגבול ישראל בגולן?

הסכסוך הישראלי-פלסטיני: האם ארה"ב תתמיד בהובלת תהליך השלום בין ישראל

והפלסטינים, או תירתע מן הקשיים שיתגלעו ותשלים עם "בינאום" המאמץ להביא לפתרון הסכסוך? ואם תתמיד - איזה תהליך מדיני תעצב ותשיק ומה יהיה תפקידה בו? האם שאיפתו של הנשיא טראמפ להשיג את "העסקה האולטימטיבית" תהיה כרוכה בלחצים על ישראל עקב אי-הסכמה אפשרית בסוגיות הליבה של הסכם הקבע? כיצד ייערך הממשל האמריקני לקראת חילופי השלטון הצפויים ברש"פ?

רשימת האתגרים שלעיל (דיון מפורט בהם ראו בהמשך הסקירה) הינה כמובן חלקית. אי-היכולת להעריך את מהלכיו הצפויים של הנשיא האמריקני כנגזרת הגיונית של דוקטרינת מדיניות חוץ סדורה וקוהרנטית מתסכלת את טובי הפרשנים. חלקם גורס כי טראמפ יגלה עניין פוחת והולך בנושאים בינ"ל והמזה"ת בתוכם. להערכתם, ההחלטה אם להתערב בסוגיה בינ"ל כזו או אחרת תקום ותיפול על שיקול עסקי של רווח והפסד. טראמפ צפוי להתאכזב מהיעדר תוצאות מהירות, והוא יעדיף להפנות את מרצו להתמודדות מול אתגרים פנים-אמריקניים, הן כדי לייצר הישגים מבית, והן כדי להתגונן נוכח התקפות חוזרות ונשנות על מעמדו. פרשנים אחרים דוחים תחזית זו וסבורים כי טראמפ לא יוכל להתנתק מן הזירה הבינ"ל ובייחוד לא מן המזה"ת בשל הפוטנציאל הטמון בו לערער את ביטחון העולם, לפגוע בתוככי ארה"ב, להצית מלחמה, ולגרום למשבר כלכלי עולמי.

החודשים הקרובים ילמדו עד כמה דרכו של טראמפ שונה מזו של קודמו בסוגיות החשובות לישראל. למרות הידידות והחום שטראמפ מפגין כלפי ישראל, המבחן יהיה פחות בתחום הרטורי ויותר בתחום המעשי. יכולתה של ירושלים לנהל דיאלוג אסטרטגי מתמשך עם ממשל טראמפ, כך

יוצרת ואקום המאפשר פריחה לגופים לא-מדינתיים קיצוניים, חמושים ואלמים - מיליציות מקומיות, אירגוני טרור, ותנועות הדוגלות באידיאולוגיות אסלמיות רדיקליות. גופים אלה, שלעיתים מתקשרים בבריתות חדשות שוחקים את כוחו של השלטון המרכזי, הורסים את הכלכלות ואת התשתיות והופכים לבלתי-רלוונטיים חלק מן הגבולות בין המדינות השונות. מלחמות האזרחים בסוריה ובתימן והטרור הרצחני של דאע"ש גרמו לעקירתם של מיליונים מבתיהם. יותר מ-2.5 מיליון מוצאים מקלט בתורכיה, 1.4 מיליון בירדן ומיליון בלבנון (רבע מאוכלוסייתה). המציאות עתירת הבעיות - חברתיות, כלכליות, דתיות ופוליטיות - לא השתפרה במזה"ת. ללא שלטון מרכזי המסוגל לכפות מרותו על השטח שבאחריותו עלולים לקום לדאע"ש, הנוחל עתה תבוסות קשות, יורשים רצחניים לא פחות.

בשעה שבה המזה"ת אלים וגועש, ישראל אינה עומדת, כבעבר, מול איום צבאי מיידי של מדינה שכנה או של קואליציה ערבית אזרית. אלא שגם נתון מעודד זה עלול להשתנות אם איראן תממש שאיפתה ותצליח לבסס נוכחות של כוחותיה בחזית הסורית הקרובה לגבול רמת הגולן, תוך יצירת מסדרון אסטרטגי בין טהראן לים התיכון. מסדרון זה יהווה מרחב השפעה איראני ישיר ויעצים גם את כוחו של חיזבאללה כזרוע צבאית של איראן. ישראל נתפסת על ידי מצרים וירדן ומדינות סוניות נוספות כשותפה וכמסייעת במאבק מול האיומים העיקריים, והן מגבירות את שיתוף הפעולה הביטחוני עימה, אך אין להתעלם מכך שמערכות הנשק המתקדמות, הנרכשות בסכומי עתק על ידי המדינות הערביות החוששות מאיראן, עלולות לאיים בעתיד על יתרונה האיכותי של ישראל. נשק זה עלול להיות מופנה נגד ישראל בעקבות שינויי משטר ומדיניות.

מקור האיום הביטחוני המיידי על ישראל כיום נובע בעיקרו מאירגוני טרור הפועלים מתוך מציאות

שיניב מבחינתה תוצאות מעשיות חיוביות, תלויה כמובן גם בנכונותה של ישראל למלא - ולו חלק - מן הציפיות שושינגטון תולה בה. בהקשר זה אין להקל ראש בתהליכי הקיטוב והשינוי המתרחשים בארה"ב ובהשלכותיהם על יחסו של הציבור האמריקני לישראל. יחס זה הפך בשנים האחרונות לנושא תלוי-מפלגה. מכון PEW קובע כי ביחסו של הציבור האמריקני לסכסוך הישראלי-פלסטיני רוב גדול אוהד את הצד הישראלי (54% לעומת 19% האוהדים את הצד הפלסטיני). עם זאת, התמיכה בצד הישראלי פוחתת משמעותית בסקטור הליברלי של המפלגה הדמוקרטית. 40% מהם אוהדים את הצד הפלסטיני לעומת 33% האוהדים את הצד הישראלי. השינוי בסקטור זה - הצובר עוצמה במפלגה הדמוקרטית - בהעדפת הצד הפלסטיני כמעט הוכפל מאז 2014 (מ-21% ל-40%).¹¹

**לדאע"ש,
הנוחל עתה
תבוסות קשות,
עלולים לקום
יורשים רצחניים
לא פחות**

ג. המכלול האזורי: איומים והזדמנויות

ישראל אינה יכולה לצפות לשינוי מהיר באזור האלים וההפכףכ בו נגזר עליה להתנהל. שני שלישים מתושבי האזור הם צעירים בני 29 ומטה. שיעור האבטלה בקרב אלה מתוכם הכשירים לעבודה עומד על כ-30 אחוז (כפול מן הממוצע הכלל-עולמי). הכלכלה מדשדשת, הזיקה השבטית והחמולתית גוברת על המחויבות האזרחית למדינה, השלטון המרכזי כושל והמסגרת המדינתית נחלשת ולעיתים קורסת ומעמיקה את תפוצתן באזור של "מדינות כושלות" אשר שלטוןן על הטריטוריה החוקית שלהן נומינאלי בלבד (עיראק, סוריה, לבנון, לוב ותימן). האכזבה הקשה נוכח כישלון "האביב הערבי" טרם נמוגה. התזזית ברחבי המזה"ת

טריטוריאליה שהגדרתה עמומה (חמאס), או מתוך שטחן של מדינות כושלות (לבנון, סוריה). אירגוני הטרור נוקטים אסטרטגיית לחימה א-סימטרית ופועלים מתוך שטחים צפופי אוכלוסייה. צה"ל נאלץ להתמודד עם מציאות בה היכולת לייצר הרתעה לאורך זמן אינה דומה למצב שבו הצד שממול הינו מדינה תקינה.

למרות שצבאו של אסד מותש משנות מלחמת האזרחים שטרם תמה, חיזבאללה שקוע בלחימה בסוריה, וחמאס מבודד ומוחלש - עדיין עלולה להתרחש התפרצות אלימה מול אויבים אלה. גם "אינתיפאדת הבודדים" טרם דעכה. גל אלימות זה החל באוקטובר 2015 ותבע עד היום את חייהם של מעל ל-50 ישראלים. פיגוע הירי בהר הבית (14 יולי 2017) וההידרדרות האלימה שפרצה על רקע הפעלת גלאי המתכת שהותקנו בעקבות הפיגוע בכניסות למתחם, ממחיש את הפוטנציאל לפריצת אלימות קשה עוד יותר, בייחוד כאשר נוצר לה רקע דתי. נגזר אפוא על ישראל להיערך, הן מול איומים שמקורם בסכסוך סוני-שיעי בן 1,400 שנה והן מול איומים של טכנולוגיות עתידניות ולוחמה קיברנטית.

סוריה

בתום שש שנות לחימה מספר ההרוגים במלחמת האזרחים בסוריה מתקרב לחצי מיליון. 4 מיליון היגרו ו-7 מיליון הינם פליטים בארצם. תוחלת החיים הממוצעת ירדה מ-70 ל-56. בסיוע הרוסים, האיראנים וחיזבאללה, אסד ניצל מתבוסה ומעמדו אף התחזק. מציאות זו גרמה לשינוי בעמדות ארה"ב והמערב לגביו, תוך הבעת השלמה למעשה עם המשך שלטונו ועם שילובו בפתרונות פוליטיים. נוכח האנרכיה הצפויה להתגבר בהיעדרו, אסד מתואר כיום כחלק מן הפתרון וכרע במיעוטו. התחזקות ביטחונו העצמי של אסד עומדת ברקע לשינוי אפשרי בדפוס התגובה שלו לתקיפות חיל האוויר הישראלי (מערך ההגנה הסורי שיגר מספר טילים נגד מטוסים

ישראלים ב-17 מרס 2017). במרחב הסורי פועלים מאות ארגונים הנחלקים על פי מרכיבים אזוריים, שבטיים, אתניים, אידיאולוגיים ודתיים. מצטרפת לכך מעורבות של כוחות אזוריים (איראן, חיזבאללה, תורכיה, סעודיה) ומעצמות חיצוניות (רוסיה, ארה"ב). מעורבות רוסיה תרמה משמעותית להטיית הכף בלחימה ולבלימת תנופת הלחימה של המורדים, שהפכו יעד מועדף להפצצות הרוסיות. אבן דרך בתהליך זה סומנה עם נפילת מאחז המורדים בעיר

חלב (דצמבר 2016) לאחר הפצצות קשות על ריכוזי אוכלוסייה, הטלת מצור, הרעבה ויצירת אסון הומניטרי. הנשיא פוטין אמנם הפתיע כשהודיע (14 מרס 2016) כי צבאו סיים את משימותיו בסוריה והוא שב הביתה, אך בפועל מטוסים רוסיים מוסיפים לפגוע בכוחות המתנגדים לשלטון אסד, ורוסיה מוסיפה להחזיק בבסיס ימי בטרטוס ובבסיס אווירי

**הנשיא פוטין
הצליח להשיג
את יעדו המרכזי
- אישוש מעמדו
של אסד, ויצירת
מציאות בה
רוסיה הופכת
לשחקן שאין
להתעלם ממנו
בזירה המזרח-
תיכונית**

בלטקיה. למרות האזהרות שפוטין ישקע בביצה הסורית, הנשיא הרוסי הצליח להשיג, לפחות זמנית, את יעדו המרכזי - אישוש מעמדו של אסד, ויצירת מציאות בה רוסיה הופכת לשחקן המכתיב את הפתרון בסוריה ושאין להתעלם ממנו בזירה המזרח-תיכונית - היא מוכנה להפעיל כוח והיא נאמנה לבעלי בריתה, זאת בניגוד מופגן לתפיסה באזור אודות התנהלותה של ארה"ב. רוסיה אף מימשה עמדת הכוח שבנתה בסוריה לחתימת הסכם ל-49 שנה המאפשר לה שימוש עצמאי והתאמה כרצונה של הנמל הימי בטרטוס. לרוסיה יתאפשר מעגן של צוללות ואניות מלחמה גדולות המונעות באנרגיה אטומית, כמו גם הקמת מערך הגנה מקיף ועצמאי על מתקני הנמל.

ישראל מעוניינת בסיוע הרוסים למנוע התקרבות של חיזבאללה ושל גורמים איראנים לגבולה בחזית רמת הגולן. עד עתה, ישראל השכילה לבנות עם רוסיה יחסי עבודה אפקטיביים ויתר על כן - שכנעה את רוסיה לכבד את ה"קווים האדומים" שלה מול הזירה הסורית (בדגש על מניעת העברת נשק אסטרטגי לחיזבאללה והתבססות חיזבאללה ואיראן בדרום סוריה) ולא להגביל אותה בבואה לאכוף אותם. עם זאת, אין לטעות בעומק ידידותה של מוסקבה, המקיימת בסוריה ציר משותף עם כוחות עוינים לישראל (אסד, איראן, חיזבאללה), והמנהלת תחרות מעצמתית כנגד בעלת בריתה היחידה של ישראל - ארה"ב. הצבת טילי ה-S-300 ו-S-400 בסוריה מדגישה את הזהירות בה על ישראל להתנהל על מנת להוסיף ולסכל העברת משלוחי נשק לחיזבאללה, מבלי ליצור חיכוכים עם מוסקבה. אך כאמור, לרוסיה שיקולים משלה, ויעיד זימונו של השגריר הישראלי לשיחת נזיפה (17 מרס 2017) לאחר שמטוסי צה"ל פגעו ביעדים סמוכים מְנִי לכוחות רוסיים. חשש ישראלי מרכזי הינו מהיווצרות מסדרון יבשתי בין איראן לים התיכון בשליטת כוחות איראנים ומיליציות שיעיות הנתונות למרותה של טהראן, כמו גם מנוכחות איראנית צבאית ארוכת טווח בסוריה, כולל באמצעות בסיסים ואוויר קבועים. משמעות התפתחויות אלה היא שאיראן תתבסס כשכנה למעשה של ישראל, על החיכוך שעלול לנבוע מכך, ותהיה בעמדה משופרת לחזק את חיזבאללה. איראן שידרה מסר לגבי כוונותיה ויכולותיה בכך שעשתה שימוש בטילים בליסטיים, הגם שלא הוכיחו דיוק, נגד מטרות דעא"ש המרוחקות 600 ק"מ מתחומה (18 יוני 2017).

ישראל לא מסתירה שמידי פעם הינה פועלת צבאית בסוריה. המפקד היוצא של חיל האוויר, אלוף אמיר אשל, גילה כי בחמש השנים האחרונות ישראל תקפה קרוב למאה פעמים שיירות נשק שיועדו לחיזבאללה ולארגונים נוספים.¹² כך נתניהו אמר: "אנחנו פועלים

בסוריה מעת לעת, אנחנו פועלים כדי למנוע את הפיכתה של סוריה לחזית נגדנו".¹³ ישראל חוששת מהסדר שיחזק את הציר האיראני בסוריה, אך יכולתה להשפיע על מאפייניו של הסדר כזה הינה מוגבלת. ב-5 מאי 2017 הושגה הסכמה במפגש אסטנה, בירת קזחסטן, לכונן בסוריה 4 אזורים מופחתי-אלימות. החתומים והערבים להסכם: רוסיה, תורכיה ואיראן. היה זה ניסיון רביעי בשנה האחרונה להשיג הפסקת אש בסוריה. התוכנית עשויה לאותת על מסגרת ההסכם העתידי שיסיים את המלחמה בסוריה ויגדיר את אזורי ההשפעה בתחומה. אחד מהם, זה הסמוך לרמת הגולן, מעורר רגישות מוגברת אצל ישראל וירדן, מה גם שעל פי ההסכם הכולל באסטנה כוחות איראניים ישתתפו באכיפתו. על רקע חששות אלה הושגה הסכמה נפרדת בין וושינגטון, מוסקבה ועמאן על הפסקת אש בדרום סוריה (7 יולי 2017) שנועדה בין השאר להבטיח את אי-הגעתם של כוחות איראניים לאזור, אלא שגם הסכם זה עורר דאגה בישראל, משום שאינו מטפל כלל בהתבססות איראן בסוריה בכלל ובסופו של דבר עלול לאפשר או להביא לנוכחות קרובה לגבולה של כוחות סורים, איראניים או כאלה הנאמנים לטהראן, כמו חיזבאללה. חרף ניסיונו של שר החוץ הרוסי סרגיי לברוב להפיג חששותיה של ישראל ע"י הבטחה כי רוסיה וארה"ב יעשו כל שביכולתן כדי לתת מענה לצורכי הביטחון שלה,¹⁴ ישראל אינה בוטחת בכוחות פיקוח רוסיים במקום (גדודי משטרה צבאית רוסיים כבר נפרסו בדרום סוריה לפיקוח על ההסכם), מה גם שנוכחותם תגביל את יכולת התגובה הישראלית. ראש הממשלה נתניהו הבהיר שישראל מתנגדת באופן גורף להסכם משום שאינו מתחשב באינטרסים הביטחוניים של ישראל, המחייבים להרחיק את איראן וחיזבאללה מגבול ישראל ברמת הגולן, למנוע נוכחות קבע איראנית בסוריה, ולבלום הצטיידות חיזבאללה בנשק טילי מדויק. אי-הנחת הישראלית עשויה להביא לשינוי במדיניותה של ישראל שעד עתה נמנעה

מהתערבות משמעותית בלחימה, פרט לסיוע מוגבל למיליציות המתנוונות הסמוכות לגבול והיוצרות אזור חיץ בין ישראל ללחימה בסוריה.

יכולתה של ישראל לשמור על אינטרסיה הביטחוניים בגזרה הסורית תלויה במידה רבה בארה"ב. אך זו טרם גיבשה עמדה ברורה לגבי תמונת הסיום המועדפת עליה בסוריה, האסטרטגיה הרצויה אל מול תכניות המסדרון האסטרטגי של איראן והתבססותה בסוריה, ולאור אלה - היקף המשאבים שהיא מוכנה להשקיע לאורך זמן. הפרסומים האחרונים על הוראתו של הנשיא טראמפ להפסיק הכשרתם של כוחות מורדים¹⁵ מגבירים את סימן השאלה האם וושינגטון תגלה דומיננטיות בהתוויית עתידה של סוריה שלאחר מלחמת האזרחים או שמא, כפי שנראה עתה, תאפשר לחלק אותה לאזורי השפעה בין רוסיה, איראן וטורקיה.

איראן

שאלת מפתח, בעקבות בחירתו של הנשיא טראמפ, היא עד כמה נשיאותו תסמן תפנית אסטרטגית בכול האמור למדיניות ארה"ב כלפי איראן. הסכם הגרעין (14 יולי 2015) הסיג אחורה את תהליך הפיכתה של איראן למדינה גרעינית, אך בו בזמן העניק לגיטימציה להיותה מדינת-סף גרעינית והתיר לה לשמור על מערך הייצור הגרעיני, שלאחר 15 שנה יאפשר לה לצמצם את "זמן הפריצה" ליכולת גרעינית צבאית לסף קריטי של שבועות ואח"כ ימים. הסכם הגרעין מאפשר לאיראן להזרים סכומים מוגברים לחיזוק צבאה. היא מוסיפה לפתח את מערך הטילים הבליסטיים ואף עורכת ניסיונות שיגור ובכך מפרה את החלטת מועבי"ט 2231, לפחות ברובה. הסכם הגרעין לא גרם להפסקת חתרנותה האזורית של איראן. דומה אף שבתקופת נשיאותו של אובמה, איראן חשה ביטחון רב יותר לחתור להגמוניה אזורית נוכח סלידתו של אובמה ממעורבות באזור ונטייתו ל"הוביל מאחור", אם

בכלל. רווחה גם התחושה כי אובמה מוכן להשלים עם התנהלות איראנית בעייתית כדי לא לסכן את הסכם הגרעין, אותו החשיב כהישגו האישי המרכזי. ערב עלייתו של טראמפ, איראן יכלה לסמן השפעה משמעותית בארבע בירות ערביות: ביירות, צנעא, דמשק ובגדאד. איראן תומכת באסד ישירות באמצעות כוחות המעורבים בלחימה בסוריה וכן באמצעות חיזבאללה ומיליציות שיעיות מרחבי האזור. בסיועה שלה, ובסיוע רוסי, אסד חזר להיות גורם כוח ששום הסכם בסוריה כבר לא מתואר בלעדיו. השפעת איראן בעיראק מתחזקת, וסעודיה אינה משיגה הכרעה במלחמתה בתימן נגד המיליציות של השבטים השיעים החות'ים הנשענים על תמיכת איראן. צה"ל מעריך כי מאמציה של איראן להעמיק השפעתה באזור לא יפחתו. היא תוסיף לפעול באמצעות אירגוני טרור ומיליציות העושים את דברה. ואכן, קצינים איראנים נמצאים בסוריה ומפקדים על מערכות לחימה וטהראן מוסיפה לתמוך כספית באירגוני הטרור, מעבירה אמל"ח מתקדם לחיזבאללה וממשיכה לנסות להעביר אמל"ח לרצועת עזה.

החודשים הקרובים ילמדו אם הצהרותיו של טראמפ יהפכו מתפנית רטורית לתפנית אסטרטגית מעשית. בסתירה בוטה למדיניות קודמו, טראמפ מזהה עצמו לחלוטין עם סעודיה והמחנה הסוני המתון ומכתיר את איראן כאחראית לטרור ולאי היציבות האזורית. עם זאת, טראמפ לא פעל עדיין לביטול הסכם הגרעין ובפועל איפשר את המשך ביצועה של העסקה. ביצוע ההסכם מחייב את הנשיא לאשר אחת ל-90 יום שאיראן עומדת בתנאיו. צפויות אפוא נקודות החלטה קריטיות בהמשך הדרך, וכוונתו המקורית של הנשיא טראמפ לבטל ההסכם תוסיף לעמוד למבחנים אופרטיביים. במקביל להתלבטות זו, מתקיים בקונגרס תהליך מתקדם להטלת סנקציות נוספות נגד איראן עקב תמיכתה בפעילות טרור במזרח

חיזבאללה

צה"ל מתייחס אל חיזבאללה כאל הגורם המציב את האיום הצבאי החמור ביותר כלפי ישראל. הארגון נשלט על ידי איראן וזוכה ממנה למימון שנתי של כמיליארד דולר. תמיכת חיזבאללה באסד פגמה במעמדו בעולם הערבי ו"מועצת מדינות המפרץ" הכריזה על עליו כארגון טרור (2 מארס 2016), אך הצלחתן של רוסיה, איראן וחיזבאללה להנחיל תבוסות מרות למורדים ולהותיר את אסד על כנו, הציבה את חיזבאללה בצד המנצח. כ-5,000 מלוחמי הארגון פועלים לצידם של כוחות אסד בסוריה, וההערכה היא כי אבידותיו עד כה מסתכמות בלמעלה מ-1,500 הרוגים וכ-5,000 פצועים, מספרים משמעותיים ביותר בארגון המונה כ-30,000 לוחמים סדירים (ועוד כ-25,000 מילואים). התייצבות חיזבאללה לצד אסד השנוא מצטיירת בעולם הערבי כהצטרפות לחזית שיעית נגד הסונים ושומטת את הקרקע מתחת לדימוי אותו טיפח מזכ"ל הארגון נסראללה במשך שנים, לפיו ארגונו פועל למען האינטרס של כל אזרחי לבנון ונגד ישראל. עם זאת, מעורבות חיזבאללה בסוריה אינה בולמת את התחזקות כוחו של האירגון בלבנון. הנשיא מישל עאון אף התבטא (12 פברואר 2017) כי יש צורך בחיזבאללה "כתוספת משלימה לפעולותיו של צבא לבנון".¹⁶

חיזבאללה אמנם מקיז דמו בסוריה, אך במקביל רוכש ניסיון צבאי של לחימה במערכה מורכבת. מבחינות רבות ניצב בפני צה"ל יריב עם יכולות ואופן התנהלות הדומה יותר לצבא תקני. חיזבאללה נרתע כבר יותר מעשור - מאז מלחמת לבנון השנייה - מפתיחת חזית לחימה עם ישראל. הארגון נמנע אף מלהגיב משמעותית על תקיפות חיל האוויר הישראלי נגד שיירות נשק אסטרטגי שיועדו לו מאיראן ומסוריה. עם זאת, המשך מאמצי חיזבאללה להצטייד בנשק מתקדם ולבסס דריסת רגל בדרום סוריה, ונחישותה של ישראל לסכל זאת עלולים להביא להסלמה, לפיגועי נקמה בחו"ל נגד מטרות ישראליות ויהודיות, ובשלב כלשהו להידרדרות למלחמה.

התיכון, סיוע למשטר אסד ופיתוח טילים בליסטיים. נותרת פתוחה גם השאלה אם פסק הזמן שיוצר ההסכם, 15-10 שנה, יסייע לזרם המתון להכריע את הזרם הרדיקאלי ולסלול את הדרך לשינוי אופי המשטר באיראן. 60 אחוז מאוכלוסיית איראן הינם מתחת לגיל 30. האידאולוגיה הדתית-מהפכנית אינה קוסמת לרבים מהם. בחירתו מחדש של חסן רוחאני לנשיאות (20 מאי 2017) והעובדה שניצח את יריבו השמרני איברהים ראסי, הבליטה את משקלם של אלה הנחשבים לרדיקלים פחות מיריביהם.

אלא שישאל אינה יכולה לבסס את מדיניות הביטחון שלה על תקוות שכאלה. ואכן, הרמטכ"ל גדי איזנקוט תיאר את האיום האיראני במילים חדות: "הרחקת איראן וצמצום השפעתה במעגל הראשון סביב ישראל הן אתגר לא פחות חשוב מהבסת ארגון דאע"ש, ועבור ישראל אולי אפילו אתגר חשוב יותר".¹⁶

שתי שאלות המפתח לגבי מדיניות טראמפ מול איראן, ושלהן השלכה אסטרטגית על ישראל, שלובות זו בזו: האם טראמפ ינווט את ארה"ב אל מחוץ להסכם הגרעין עם איראן והאם יגבש ויממש אסטרטגיה לבלימת ניסיונה של איראן למלא את החלל האזורי המתהווה עם תבוסת דאע"ש? בשני המכלולים טמון פוטנציאל הסלמה משמעותי. מאידך, פאסיביות של ממשל טראמפ לנוכח מאמצי ההתבססות של איראן בסוריה עלולה להזריק מתיחות ליחסי ישראל-ארה"ב (ראה ביקורתה הפומבית של ישראל על הסכם הדה-אסקלציה בדרום סוריה, שארה"ב היא אחת משושינותיו).

**חיזבאללה
אמנם מקיז דמו
בסוריה, אך
במקביל רוכש
ניסיון צבאי של
לחימה במערכה
מורכבת**

דאע"ש

בחדשים האחרונים הולך ומסתמן כי דאע"ש אינו מצליח לעמוד בפני קואליציית הכוחות הלוחמת בו. הארגון איבד כ-50 אחוז מן השטחים הנרחבים שכבש בעיראק ובסוריה, כולל את עיקר אחיזתו במוסול, העיר המשמעותית האחרונה שהייתה בשליטתו בעיראק. נפילתה הצפויה של בירתו הסורית א-רקה תסמן את תבוסתו הסופית, אך לא תשים קץ ליכולתו להוסיף ולגרום נזק. בכול מקרה, כישלונותיו

עירערו את ההילה של הארגון כגורם שאין לעמוד בפניו, ושחקו כך את כוח המשיכה שהוא מקרין כלפי צעירים מוסלמים ברחבי העולם. סביר שהארגון ינסה להגביר את התקפות הטרור הרצחניות מחוץ לזירה המזרח-תיכונית ובתוכה כדי לפצות על כישלונותיו.

גורמי הטרור המזוהים עם דרכו של דאע"ש עדיין פעילים בסיני ומפנים את עיקר התקפותיהם נגד צבא מצרים, אם כי כבר ביצעו פיגועים נגד ישראל והם עלולים לנסות ולחדשם. גם בדרום רמת הגולן הסורית יש נוכחות של דאע"ש העלולה לכוון אישה לישראל תחת לחץ.

דאע"ש מסומן על ידי וושינגטון כאיום המרכזי. מטוסי ארה"ב פוגעים בו מן האוויר ומספקים מודיעין לקואליציית הכוחות הלוחמים בו (מה שיוצר מציאות של שיתוף פעולה עקיף בין ארה"ב לאיראן, הרואה באירגון הסוני הרצחני אויב מסוכן ולכן לוחמת בו). ההישגים במאבק בדאע"ש אינם מבטיחים את חיסול התשתית החברתית והדתית עליה הוא צמח. גם אם יודבר הבסיס הטריטוריאלי שלו בסוריה ועיראק, הוא - או יורשיו - עלולים להוסיף ולהוות איום מעשי ואתגר אידיאולוגי משמעותי. ככלות הכל, עדיין

חיזבאללה ערוך בכ-240 כפרים שיעים בדרום לבנון. ברשותו יותר מ-120 אלף רקטות, שבחלקן יכולות להגיע לעומקה של ישראל ודיוקן רב יותר מאלה שירה חמאס לעבר ישראל במבצע "צוק איתן". נסראללה אף איים (16 פברואר 2016) כי בעימות הבא כוחותיו יגרמו אפקט של פגיעה גרעינית בישראל באמצעות שיגור טילים אל התשלובת הכימית במפרץ חיפה. לאחרונה אף פורסם כי כדי להימנע משיגור שיירות נשק החשובות לתקיפות חיל האוויר הישראלי, איראן מקימה בלבנון מפעלים תת-קרקעיים ליצור רקטות ונשק מתקדם נוסף עבור חיזבאללה. ראש אמ"ן הרצי הלוי אישר: "אנחנו רואים את חיזבאללה מקים תעשייה צבאית על אדמת לבנון עם ידע איראני", והזהיר כי ישראל לא תהיה אדישה להתפתחות זו.¹⁸

בישראל נערכים לאפשרות שבהתלקחות הבאה חיזבאללה ינסה להחדיר כוחות אל תוך שטח ישראל, ישאף לתפוס שטחים סמוך לגבול הצפון, וינסה לפגוע בתשתיות חיוניות בישראל ובמתקני הגז הימיים שלה. אמנם רוב המעריכים המודיעיניים בדעה כי בעתיד הנראה לעין לחיזבאללה אין אינטרס לפתוח חזית לחימה נוספת עם ישראל. הארגון מעורב בלחימה בסוריה ואבדותיו משמעותיות. עם זאת, אין להתעלם מאפשרות להסלמה והידרדרות לא מכוונת, שעלולה להוליך למלחמה בניגוד לאינטרס של הצדדים. הרמטכ"ל גדי איזנקוט התבטא כי "המאמץ למנוע מחיזבאללה לשדרג את הדיוק של מערך הטילים והרקטות שלו נמצא בראש סדר העדיפויות המבצעי של צה"ל".¹⁹ לא מופרך לראות הידרדרות ביטחונית בעקבות אחת מפעולות הסיכול של צה"ל. הידרדרות למלחמה חדשה בצפון צפויה להיות קשה לעורף הישראלי מכול מלחמות העבר.

יש גרעין תמיכה משמעותי ברעיונות ובהלכי הרוח שדאע"ש מייצג - במזה"ת ומחוצה לו. רבים מלוחמיו בסוריה ועיראק צפויים לשוב לארצות מוצאם, ובחו"ל יש עדיין רבים הנוהים אחרי המסר שלו. ככול שמפלתו של דעא"ש קרובה כך מחרף סימן השאלה באשר ליום שאחרי: מי יהיו הגורמים שימלאו את החלל שיתיר בסוריה ובעיראק, והאם יצליחו להשליט סדר ויציבות. הגשמת אתגר זה נראית כמעט אוטופית.

סביר יותר שנהיה עדים לזעזועים נוספים שיערערו את יציבות האזור. כך, למשל, החלטתם של הכורדים בצפון עיראק לקיים משאל עם (25 ספטמבר 2017) בסוגיה הטעונה של היפרדות ועצמאות. למהלך זה השלכות מערערות החורגות משיקוליו של השלטון המרכזי בבגדד שאינו חפץ לאבד את אזורי הנפט העשירים. מדינות נוספות חוששות שהמהלך ילבה דרישות ספריטיסטיות בתחומן, בראשן תורכיה ואיראן שבשטחן אוכלוסייה כורדית גדולה. שתי אלה טרם אמרו את מילתן האחרונה בנושא.

סעודיה

מאז הכתרתו בסעודיה של המלך סלמאן (23 ינואר 2015) ניכרים שינויים משמעותיים במאפייני התנהלותה של הממלכה. מוביל השינויים אלה הוא מוחמד בן סלמאן בנו בן ה-31 של המלך, הממלא במקביל את תפקידי שר ההגנה ויו"ר המועצה לפיתוח כלכלי, ולאחרונה אף הוכרז כיו"ר עוצר ראשון (21 יוני 2017). סעודיה הופכת אסרטיבית יותר במדיניות החוץ ותוקפנית יותר במהלכה מול איראן ובעלות בריתה. על רקע השפל במחירי הנפט והתחושה כי למדינה דרושה רפורמה מקפת, יורש העצר השיק (25 אפריל 2016) תוכנית ארוכת טווח "החזון הסעודי 2030" שנועדה לגוון את מקורות ההכנסה של כלכלת סעודיה, לשחררה מן התלות בנפט ולהציבה על מסלול של פיתוח ומודרניזציה.

סעודיה מפגינה נחישות לבלום את ניסיונותיה של איראן להשיג הגמוניה אזורית. בריאד נחרדו מדבריו

של הנשיא אובמה כי עליהם להסתגל למציאות בה לאיראן יש מרחב לגיטימי של השפעה אזורית. מהלכי איראן להעמיק השפעתה האזורית באמצעות מיליציות שיעיות בעיראק, סוריה, לבנון ותימן נתפסים בריאד כאיום קיומי, והיא נחושה להיאבק בסכנה. חיל האוויר הסעודי מפציץ בתימן, וסיוע כספי סעודי מופנה לכוחות הלוחמים בבעלי-בריתה של איראן בסוריה. בהשראת הנסיך מוחמד בן סלמאן, סעודיה אינה נרתעת ממהלכים תקיפים, האחרון שבהם אל מול קטאר. ריאד איבדה סבלנותה נוכח המשחק הכפול שמאפיין את התנהלותה של הנסיכות הקטנה המחזיקה את שדות הגז העשירים בעולם. קטאר מטפחת קשרים עם איראן, מעניקה תמיכה באמצעות סיקור אוויר ב"אל-ג'זירה" ל"אחים המוסלמים" ולחמאס, ובמקביל מארחת בשטחה בסיס אוויר אמריקני ענק על 11,000 חייליו. ריאד ועמה איחוד האמירויות, מצרים, בחריין ותימן ניתקו את קשריהן הדיפלומטיים עם קטאר והטילו חרם על דרכי התחבורה אל הנסיכות בים, באוויר וביבשה. קטאר נדרשת לצמצם משמעותית קשריה עם איראן, להפסיק תמיכתה בגורמי טרור, להכריז על תנועת "האחים המוסלמים", דעא"ש, אל-קאעדה וחיזבאללה כאירגוני טרור, לסגור את תחנת הטלוויזיה "אל-ג'זירה" ולהפסיק את הנוכחות הצבאית התורכית בקטאר.

בעוד איראן, תורכיה ורוסיה אורבות לנצל את המשבר כדי להעמיק אחיזתן בנסיכות העשירה, ארה"ב מנסה לתווך בין הצדדים. סביר לשער כי הקו התקיף של סעודיה קיבל חיזוק ותנופה בעקבות ביקורו של הנשיא טראמפ בממלכה (21 מאי 2017) והתמיכה הגורפת שהעניק לה בעימות מול איראן. ביקור זה אף הניב עסקת נשק עם ארה"ב בשווי 110 מיליארד דולר, שחלקים ממנה עלולים לשחוק את היתרון הצבאי האיכותי של ישראל.

מוחמד בן סלמאן נחשב פתוח מקודמיו לאפשרות של קידום קשרים עם ישראל, אך גם הוא נזהר ומן הסתם

ימשיך להיזהר מצעדי נרמול ושת"פ פומביים, כל עוד לא נרשמת התקדמות של ממש בחזית הישראלית-פלסטינית (ראה להלן).

מצרים

מצרים מוסיפה להתמודד עם בעיות ביטחון וכלכלה קשות. הכלכלה המצרית רעועה והתיירות אינה מתאוששת על רקע אירועי הטרור הפוקדים את המדינה. אם לא תהיה ירידה בשיעור הילודה הנוכחי (2.6%), אוכלוסיית מצרים תוכפל עד 2050 ותעמוד על 180 מיליון איש. כמחצית מתושבי מצרים מתקיימים על הכנסה של פחות מ-2 דולר ליום. קרן המטבע העולמי התנתה סיוע למצרים (12 מיליארד דולר) ברפורמות כלכליות משמעותיות. ממשלת מצרים, שהסכימה לנייד את המטבע המקומי ולקצץ בסובסידיות למוצרי יסוד, ניצבת בפני דילמות קשות: הפרטת המשק תפגע בצבא, השולט כיום על חלק נכבד מן הכלכלה. יוצא אפוא שממשלת מצרים נדרשת לפגוע במי שמעניק לה את משענתה העיקרית. במקביל, הסרת סובסידיות - תנאי מרכזי של קרן המטבע - גורמת לעליית מחירים של מוצרי יסוד ועלולה לעורר את מריו של הציבור המצרי שגם כך ניאלץ לחיות תחת משטר שיחסו לעקרונות הדמוקרטיה וזכויות האדם קשה אף יותר מזה שהכירו תחת ידו של הנשיא מובארק. ממשלת מצרים, שמוסיפה לרדוף את אנשי ה"אחים המוסלמים" ורואה בהם איום חמור, טרם התגברה על חוליות טרור המופעלות על ידי דעא"ש או בהשראתו או על ידי גורמים אסלאמיים משולי "האחים המוסלמים" שהקצינו עד כדי אלימות ופוגעים במטרות רגישות, למשל הפיגוע הכפול באפריל 2017 בכנסיות של הקהילה הקופטית בטנטא ובאלכסנדריה, בו נהרגו 45 איש, או פיגוע ההתאבדות בצפון סיני (7 יולי 2017) בו נהרגו 27 חיילים מצריים.

איומי הטרור מצד הגורמים האסלאמיסטיים, הכאוס השורר בסיני בשל נוכחות ופעילות דעא"ש והסכנה

הגלומה בהתחזקותה של איראן, יוצרים תשתית שמזמינה יתר שיתוף פעולה עם ישראל. היחסים הביטחוניים בין שתי המדינות נרחבים ומבטאים זהות אינטרסים וקריאה זהה של המציאות האזורית. התקשורת הבינ"ל יודעת לספר על סיוע מודיעיני רחב מצדה של ישראל וכן על נכונותה של ישראל לאפשר חריגות מהסכם השלום כך שמצרים תוכל להפעיל מערכות נשק אפקטיביות במאבקה נגד גורמי הטרור בסיני.

ירדן

ירדן נאלצה לקלוט כ-1.4 מיליון פליטים מסוריה ושיעורם כיום הוא כ-13 אחוז מאוכלוסיית הממלכה. הם מעיקים על כלכלתה השברירית ומהווים מקור של אי-יציבות. הפליטים מסוריה מתווספים על מאות אלפי הפליטים שהגיעו בעבר מעיראק. כמעט 20 אחוז מתקציבה של ירדן מופנה עתה לאירוח הפליטים בתחומה. המלך הירדני הזהיר כי ארצו הגיעה "לנקודת רתיחה... במקדם או במאוחר הסכר עלול לקרוס".²⁰

המשק הירדני סובל גם עקב המגבלות על הסחר עם שכנותיה הנתונות בעימותים פנימיים אלימים - סוריה המצויה במלחמת אזרחים, ועיראק הנאבקת בדאע"ש. גם התיירים ממעטים לבוא עקב אווירת חוסר הביטחון השורה באזור. אספקת הגז המוזל ממצרים פסקה עקב פיצוץ הצינור בסיני, וירדן נזקקה לתחליפים יקרים יותר. בעיות אלה מצטרפות למאפיינים השורשיים הקשים של הכלכלה הירדנית: 36 אחוז בלבד מסך האזרחים בגילאי העבודה - עובדים בפועל, מקרב הנשים רק 15 אחוז מועסקות, ובקרב הצעירים שיעור האבטלה מגיע ל-40 אחוז.

המשטר הירדני צריך להיערך לאתגרים הביטחוניים שמקורם חיצוני: תקיפה מצד דאע"ש, זליגת מלחמת האזרחים הסורית אל תחום ירדן, ואף הסדר אפשרי בסוריה העלול לפגוע באינטרס הביטחוני של ירדן

שבריריים - בעיקר בהקשר הפלסטיני. אירועי הר הבית והתקרית בה מאבטח ישראלי הרג תוקף ירדני ואזרח נוסף (23 יולי 2017) חשפו מציאות זו. מלך ירדן עבדאללה אף הזהיר בעקבות התקרית (27 יולי 2017) כי הדרך שבה תטפל ישראל במאבטח שירה בשני האזרחים הירדנים תשליך באופן ישיר על אופי היחסים בין שתי המדינות.

תורכיה

ניסיון ההפיכה הכושל (15 יולי 2016) איפשר לנשיא ארדואן להכריז על מצב חירום (אותו טרם ביטל), להיפרע ממתנגדיו ולבצר שלטונו. במסע טיהורים רב היקף נעצרו כ-50,000 איש ועוד כ-100,000 איבדו את משרותיהם. ארדואן אף השיג מטרתו להחליף את שיטת המשטר הפרלמנטרית בשיטה נשיאותית בה עיקר הסמכויות נתונות בידיו. ההכרעה נפלה ברוב קטן במשאל עם (16 אפריל 2017) כאשר בשלוש הערים הגדולות - איסטנבול, אנקרה ואיזמיר - ניצחו מתנגדיו של הנשיא. אישיותו ודרכו של ארדואן יוצרות קיטוב חריף בתורכיה ומעמיקות המחלוקות עם המערב. במהלך הקמפיין שקדם להצבעה, ארדואן האשים את גרמניה והולנד ב"התנהלות נאצית", משום שמנעו משריו לנהל תעמולה בקהילות של מהגרים תורכיים. למרות הסלידה מארדואן, המערב אינו יכול להתעלם מחשיבותה של תורכיה הממוקמת בצומת אסטרטגי, חברה בנאט"ו, מעורבת משמעותית במשבר הסורי ומחזיקה את המפתח לחסום או להתיר מעבר של גלי פליטים אל אירופה. יחסי החוץ של תורכיה שופעים עימותים ובעיות: השאיפה לראות בסילוקו של אסד לא מומשה, מצרים חשדנית כלפי אנקרה על רקע תמיכתה ב"אחים המוסלמים" ובחמאס, סעודיה ובעלות בריתה הסוניות נוטרות טינה לאחר שאנקרה התייצבה לצידה של קטאר וגינתה את המצור שהטילו עליה.

תורכיה סופגת פיגועי טרור קשים שחלקם ניזומים על ידי דעא"ש וחלקם האחר על ידי המחתרת הכורדית.

משום שיקרב לגבולה כוחות עוינים, בין גורמי דעא"ש ובין גורמים הנתמכים על ידי איראן. בנוסף, על המשטר הירדני להתמודד מול גורמי אסלאם קיצוני פנימיים (כ-2,500 ירדנים יצאו לסוריה ולעיראק להלחם בשורות הג'יהאדיסטים, ורבים מהם צפויים לשוב לממלכה) כמו גם עם מציאות בה מעל מחצית האוכלוסייה הנה ממוצא פלסטיני ומושפעת מתהפכותיו של הסכסוך הישראלי-פלסטיני. בראיון ל"ווישינגטון פוסט" (6 אפריל 2017) המלך עבדאללה סיפר על תקריות בהם כוחותיו הרגו 40 טרוריסטים, ונמצא כי 96 אחוז מהם היו ממוצא פלסטיני. מסקנתו של המלך: "אם לא נקדם את התהליך הישראלי-פלסטיני, יהיה זה מקור גיוס מרכזי לאנשים מתוסכלים ומנוכרים".²¹

אישיותו ודרכו של ארדואן יוצרות קיטוב חריף בתורכיה ומעמיקות המחלוקות עם המערב

התקשורת הזרה מדווחת על קשרי ביטחון ענפים בין ישראל וירדן. ישראל אף נחלצת לסייע בפתרון המחסור במים המעיק על הממלכה. בנוסף ל-50 מיליון מ"ק שמעבירה ישראל כול שנה לירדן על פי התחייבותה בהסכם השלום, ישראל החליטה להוסיף עליהם עוד 50 מיליון מ"ק מים מן הכנרת, ובתמורה תעביר ירדן לישראל כמות זהה ממתקן התפלה שייבנה צפונית לעקבה. שתי המדינות משתפות פעולה בתכנון פרויקט מוליך המים מים סוף לים המלח. כן נחתם הסכם ל-15 שנות אספקת גז ישראלי בשווי כולל של 10 מיליארד דולר. נקודת ציון משמעותית סומנה כאשר החלו לזרום כמויות ראשונות של גז טבעי משדה תמר למפעלי האשלג הירדניים בדרום ים המלח (ינואר 2017).

למרות האינטרס ההדדי של ירדן וישראל לקיים יחסים קרובים, בעיקר בתחום הביטחוני, יחסים אלה

ד. המכלול הפלסטיני

הנשיא טראמפ שב והצהיר על שאיפתו להשיג את "העיסקה האולטימטיבית" ולהשכין שלום בין ישראל והפלסטינים. הוא קרא לריסון הבנייה בהתנחלויות, ואת הבטחתו להעביר השגרירות האמריקנית לירושלים הוא דחה כדי לא לפגוע בסיכוייו לקדם משא ומתן ישראלי-פלסטיני (1 יוני 2017). המשך ההובלה האמריקנית של תהליך השלום יוצר לישראל

הזדמנות לקדם הסדר בסיועו של מתווך אוהד, אך גם עלול להעמידה בלחצים לבצע ויתורים כואבים ואולי בסופו של דבר להטיל צל על יחסיה עם ממשל טראמפ, אוהד ככל שיהיה. מהלכיו של הנשיא האמריקני עד עתה שיקפו כוונה לשלב את המדינות הסוניות המתונות בהסדר אזורי שיכלול גם את הצד הפלסטיני. חברות הליגה הערבית נענות לאתגר שהציב טראמפ, ובהודעת

הסיכום של מושב הליגה שהתקיים בירדן (30 מארס 2017) הן חוזרות על מחויבותן לשלום עם ישראל על בסיס יוזמת השלום הערבית מ-2002. המלך הסעודי מבטיח לטראמפ במהלך ביקורו בממלכה כי ארצו תסייע לו במאמציו להביא פתרון לסכסוך הישראלי-פלסטיני (20 מאי 2017).²⁵ עם זאת, המדינות הערביות אינן מזרזות להפגין פומבית סממני נורמליזציה עם ישראל ודורשות כתנאי לכך התקדמות מהותית מול הפלסטינים. תגובותיהן האנטי-ישראליות החריפות של מדינות ערב בעקבות מהומות הר הבית (יולי 2017) ממחישות את המגבלות שהסכסוך עם הפלסטינים מטיל על קידום יחסיהן עם ישראל.

עיקר דאגתה כרוך באיום שמציבה הלאומיות הכורדית. תורכיה חוששת שלחץ אזרחיה הכורדים לספרטיזם ועצמאות יגבר אם תוקם ישות כורדית עצמאית על גבולותיה של תורכיה. חששות אלה עומדים ברקע להתנגדותה של אנקרה למשאל העם בדבר העצמאות עליו הכריזו הכורדים בעיראק, ולמתיחות עם ארה"ב, מאחר שזו נסמכת על הכוחות הכורדיים בסוריה במאבקה נגד דעא"ש. גם היחסים עם רוסיה, אף ששוקמו מאז הפילה תורכיה מטוס רוסי בשטחה (בסוף 2015) וחרף שיתוף הפעולה בכינון אזורי-דה-אסקלציה בסוריה - עדיין נגועים בחשדנות ובניגודי אינטרסים.

היחסים עם תורכיה מדגימים עד כמה המזה"ת התזזיתי מחייב את ישראל להתנהל בזהירות ובמיומנות אסטרטגית. הסכם הפיוס שהושג עם אנקרה (28 יוני 2016) והאפשרויות שפתח להעמקת הקשרים (כולל בתחום יצוא הגז) לא מנעו מן הנשיא ארדואן לתקוף במילים קשות את ישראל, תוך האשמתה ביהוד ירושלים ובנקיטת מדיניות אפרטהייד: "כל יום שבו ירושלים תחת כיבוש הוא עלבון עבורנו".²² בעקבות הפיגוע בהר הבית והצבת גלאי המתכת על ידי ישראל, ארדואן הזהיר שישראל מנסה להוציא את מסגד אל אקצא מידי המוסלמים. "החיילים הישראלים מזהמים בחוסר אכפתיות את אדמת אל-אקצא עם מגפי הקרב שלהם..."²³ היה זה ארדואן שהצדיק את הסכם הפיוס עם ירושלים בהסבירו לעיתונאים מדוע מועיל לפעול לנירמול היחסים עם ישראל: "בתהליך נורמליזציה טמונה תועלת רבה לנו, לישראל לפלסטינים ולאזור כולו. אין ספק שהאזור זקוק לכך".²⁴

בצד הישראלי לא היו אשליות כי צפויה שיבה מהירה, אם בכלל, לרמת שיתוף הפעולה הביטחוני והמודיעיני שהתקיימה לפני פרוץ המשבר. ואכן, בעקבות אובדן שיתוף פעולה זה עם אנקרה, ועל רקע צרכי אבטחת שדות הגז וההערכות לשיווק תפוקתו, ישראל עמלה בשנים האחרונות לחזק היחסים עם יוון וקפריסין.

להפריע לתהליך השלום.²⁸ האיחוד האירופי הגיב על ההחלטות הבנייה ועל קידום חוק ההסדרה (שנועד להסדיר את מעמדם של בתים בהתנחלויות ביו"ש שנבנו על קרקעות בבעלות פרטית פלסטינית), בדחיית הפסגה המדינית עם ממשלת ישראל.²⁹ הקנצלרית מרקל החליטה כתגובת מחאה לבטל את פסגת ממשלות ישראל וגרמניה.³⁰ לחציו של הנשיא טראמפ מביאים את ממשלת ישראל להחליט על הגבלת הבנייה ככל שניתן לתוך קו השטח הבנוי או בצמוד לו. נתניהו נימק בפני השרים: "זה ממשל מאוד ידידותי וצריך להתחשב בבקשותיו של הנשיא".³¹

בשלב זה ממתנינים הצדדים לכך שממשל טראמפ יגבש את מתווה התהליך המדיני ושיק אותו. עדיין לא ברור כלל ועיקר איזה מתווה ישיק הממשל, כיצד יערב את מדינות האזור במתווה זה ועד כמה יתעקש לקדמו אל מול הפערים הגדולים בין שני הצדדים. ג'ארד קושנר, חתנו ויועצו הבכיר של הנשיא ביטא ספקותו נוכח פערים אלה בשיחה עם מתמחים בבית הלבן שהודלפה (31 יולי 2017): "אנו מנסים לעבוד עם הצדדים מאוד בשקט כדי לבחון אם יש פתרון. ויתכן שאין פתרון".³² מציאות בה ארה"ב תיוואש מן הסיכוי לקדם הסדר ישראלי-פלסטיני ותיטוש את הובלת תהליך השלום עלולה להיות מסוכנת לישראל, משום שתאפשר לגורמים בינלאומיים שאינם אוהדים את ישראל לתפוס את מקומה של ארה"ב. בצד הפלסטיני אף מתגברים הקולות הקוראים להסרת התביעה למדינה עצמאית ותחת זאת לדרוש זכויות שוות במדינה אחת.

היעדר אמון הדדי בין ישראל והפלסטינים אינו המכשול היחיד עליו צריך להתגבר המתווך האמריקני. בן-השיח הפלסטיני מפוצל גיאוגרפית ואירגונית ובאופן לא נראה איחוד שורות של ממש בין ה"פתח" לבין חמאס, (אם כי יתכנו מהלכי איחוד קוסמטיים, כבעבר, שעיקרם הפגנתיות). הצד האמריקני

בשלב זה, ממשל טראמפ עדיין מגבש את הדרך בה יפעל כדי להצליח במקום בו כול קודמיו נכשלו. הפערים בעמדות שבין ישראל והפלסטינים מעידים עד כמה כבד האתגר שהנשיא טראמפ לקח על כתפיו. הזמן החולף אינו מגביר את רמת האמון ושני הצדדים מטילים ספק זה בכנות כוונותיו של האחר. כך, ראש הממשלה נתניהו מעלה טענה כי על הרש"פ להוכיח מחויבות לשלום באמצעות הפסקת העברת קצבאות למשפחות מחבלים ולאסירים הפלסטינים הכלואים בישראל,²⁶ (עמדתו זו של נתניהו עשויה לסייע להשלמת חקיקה אמריקאית שתמנע חלק ניכר מהעברות הכספים לרש"פ). במקביל, המרכיב הימני בקואליציה הממשלתית פועל להציב מחסומים לקראת אפשרות של מו"מ על הסדר קבע. הצעת "חוק יסוד: ירושלים בירת ישראל" שיזמה מפלגת הבית היהודי עברה בקריאה ראשונה (26 יולי 2017). ההצעה קובעת כי יידרש רוב של 80 ח"כים כדי להעביר שטחים בירושלים לריבונות זרה. הימין אף לוחץ להגביל את יכולתו של ראש הממשלה לנקוט ב"צעדים בוני אמון" מול הצד הפלסטיני, כך למשל הושעתה תוכנית שאושרה בקבינט בספטמבר 2016 לבניית 6,000 יחידות דיור ליד קלקיליה. (נקודת אור ביחסים בין ישראל לפלסטינים הייתה בהכרזה משותפת ב-13 יולי 2017 על הסכם להשתלבות הפלסטינים בפרויקט "תעלת הימים" עם ישראל וירדן, שיאפשר להם לרכוש במחיר מוזל 32 מיליון מ"ק מים).

הסוגיה שמעוררת את עיקר הביקורת והספקנות הבינ"ל לגבי על כנות כוונותיה של ישראל הינה הבנייה בהתנחלויות. ממשלת ישראל מתמרנת בין תביעתו של טראמפ לרסן את פעילות הבנייה בשטחים לבין לחצים פוליטיים פנימיים. כך, כאשר מאושר לבנות ולתכנן 2,500 יחידות דיור ביו"ש וראש הממשלה מצהיר "אנחנו בונים - ונמשיך לבנות",²⁷ הבית הלבן מפרסם הודעה כי הרחבת ההתנחלויות עשויה

מתלבט בשאלה בסיסית: מה משמעותה של נוסחת "פתרון שתי המדינות" אם רצועת עזה מתנהלת כמדינה בפני עצמה?

בפועל, מערכות הממשל הפלסטיניות המפוצלות בין רמאללה ועזה מתפקדות באופן לקוי (במיוחד בעזה). מציאות של חילופי הנהגה (אבו מאזן בן ה-82 נראה כמי שמתקרב לסיום כהונתו), עלולה להצית מאבקי ירושה ואף לגרום לפגיעה בשת"פ הביטחוני עם ישראל. הציבור הפלסטיני ביו"ש מאוכזב מביצועי הרשות הפלסטינית וספקן לגבי יכולתה של ההנהגה הנוכחית להביא לשינוי משמעותי ולסיום הכיבוש הישראלי.

כותרת מאמרם (6 אוגוסט 2017) של שני הפרופסורים הפלסטיניים חוסיין אגא ואחמד חאלידי, אשר היו מעורבים במשך שנים ארוכות במו"מ הישראלי פלסטיני, מעידה על עוצמת התסכול: "סופה של דרך זו: השקיעה של התנועה הלאומית הפלסטינית"³³. אווירת תסכול זו - בייחוד בקרב צעירים - עומדת ברקע התפרצותה של "אינתיפאדת הבודדים". האירועים האלימים שפרצו בירושלים באוקטובר 2015 והתרחבו לשאר אזורי יו"ש וגם לשטח ישראל עצמה טרם גוועו. ישראל נאלצת להתמודד מול אלימות ספונטנית, המתרחשת ללא התרעה מוקדמת. המפגעים אינם משתייכים לארגונים המוכרים, והאתגר המודיעיני לאתרם מבעוד מועד - קשה. הקיפאון המדיני אינו המרכיב הבלעדי העומד ברקעם של גילויי האלימות. בקרב הצעירים שורר תסכול עמוק מן המציאות החברתית המתערערת, השחיתות, ותפקודה הכושל של ההנהגה הפלסטינית. שבידת הרעב של האסירים הפלסטינים שפרצה ב-15 אפריל 2017 ביוזמתו של בכיר אסירי ה"פתח", מרואן ברגותי, הסתיימה מבלי שיתממשו החששות הקשים שתביא לאינתיפאדה חדשה. חשש זה התחדש על רקע פיגוע הירי הקשה בהר הבית בו נהרגו שני שוטרים ישראלים (14 יולי 2017). בעקבות האירוע, ישראל התקינה גלאי מתכת

בכניסה לאתר. הפלסטינים טענו שהמהלך נועד להעמיק את ריבונותה של ישראל במקום הקדוש והגיבו בהתפרעויות קשות שהובילו להריגת שלושה פלסטינים. אבו מאזן הודיע כתגובה על הפסקת כול הקשרים עם ישראל (21 יולי 2017). ישראל נסוגה מן המהלך, ובהתאם לדרישת ראשי הווקף והפלסטינים הסירה את הגלאים ואת המצלמות (27 יולי 2017) שהותקנו ואפשרה בכך לפלסטינים לחגוג את מה שבעיניהם נראה כניצחון גדול על ממשלת ישראל.

חמאס - למן סיומו של מבצע "צוק איתן" (26 אוגוסט 2014), חמאס מנסה לשקם את יכולותיו בדגש על התחום הרקטי וחפירת מנהרות תקיפה אל תוך שטח ישראל, הכשרת כוחות מיוחדים שאמורים לחדור לישראל, וייצור מקומי של אמצעי לחימה: רקטות, פצצות מרגמה ומזל"טים. איש הזרוע הצבאית יחיא סנוואר נבחר ליו"ר התנועה בעזה במקומו של איסמעיל הנייה (13 פברואר 2017), מה שמפגין את התחזקות הקו המיליטנטי בארגון. הנייה עצמו נבחר להחליף את ח'אלד משעל כראש הלשכה המדינית של חמאס (6 מאי 2017). התפתחויות אלה מבטאות את התחזקות הנהגת "הפנים" בחמאס בהשוואה להנהגת "החוץ". חמאס אף פירסם תיקון לאמנתו (1 מאי 2017), לפיו יקבל הקמת מדינה פלסטינית בגבולות 67 אך לא יכיר במדינת ישראל. המסמך אינו מבושר על תפנית קרובה במדיניותו של חמאס, מה גם שבנוסח המתוקן נותרת המחויבות למאבק מזוין לשחרור פלסטין כולה. הנשיא טראמפ אף הוא לא התרשם ממאמצי חמאס להפגין מתינות ובנאומו בסעודיה (21 מאי 2017) הזכיר את הארגון בנשימה אחת יחד עם דעא"ש, אל-קאעדה וחיזבאללה.

מצרים הרואה בחמאס ענף של "האחים המוסלמים" השנואים עליה, מתייחסת אל הארגון בחשדנות, אך נכונה להגיע עמו להסדרים. המצרים מנצלים את עמדת החולשה של חמאס ואת תלותו במעבר רפיח כנקודת מוצא לעולם החיצון, נוהגים בו ביד קשה

ודורשים שיתנתק מן "האחים המוסלמים" ויטגיר גורמי טרור מסיני שמצאו מקלט בעזה וכן את מי שחשודים בסיוע להם. המצרים יצרו אזור חיץ בצד המצרי של גבול הרצועה, הציפו מנהרות הברחה במי ים, והביאו לכך שהיקף הברחות הנשק לרצועת עזה פחת משמעותית. חמאס, כדי לרצות את המצרים, אף הוא החל להקים אזור חיץ בצד הגבול שלו כדי למנוע מעבר חופשי של גורמי טרור ושל אמל"ח בין עזה לסיני (ראה להלן).

חמאס הפועל תחת לחצים חיצוניים (ישראל ומצרים), חשוף גם לתסיסה וביקורת ציבורית פנימית על רקע ההרס הרב שנותר מאז מבצע צוק איתן ב-2014, העוני והמצור המתמשך, המצב הכלכלי הקשה ושיעורי האבטלה הגבוהים (בשכבת הגיל 20-24 שיעור האבטלה ברצועה עומד על 67 אחוז לעומת 30 אחוז בגדמ"ע). תושבי עזה זוכים לאספקת חשמל רק מספר שעות כול יום, איכות המים העומדת לרשותם מידרדרת, בעוד חמאס מפלה לטובה את מקורביו בדיוור ובמשרות ומפנה חלק מהסיוע ההומניטרי הבינלאומי לצרכיו שלו. המצב הקשה מהווה קרקע פורייה לפריחתן של קבוצות ג'יהאד קיצוניות.

המצב הקשה ברצועה החריף בחודשים האחרונים עקב החלטתו של אבו מאזן לנצל את חולשתו האסטרטגית של החמאס וללחוץ עליו לקבל את תנאיו לפיוס, תוך שהוא מציג זאת לממשל טראמפ כתרומתו למלחמה בטרור האסלאמי האזורי. אבו מאזן נאבק נגד חמאס באמצעות הפעלת לחצים כלכליים על הרצועה: מצמצם תשלומי השכר לעובדי הרש"פ ברצועה, קוטע תשלומים עבור מערכת

**החמאס פועל
בדרך כלל
לשמור על שקט
בגבול הרצועה,
אך סכנת
ההידרדרות
לעימות צבאי
מרחפת כל העת
באוויר**

הבריאות ואף מחריף עוד יותר את משבר החשמל באמצעות הפסקת התשלום לישראל עבור החשמל שנהגה לספק לעזה (כ-30 אחוז מהצריכה שם). לחלל שנוצר נכנסו מצרים ומוחמד דחלאן, יריבו השנוא של אבו מאזן. הם רקחו עסקה עם החמאס, במסגרתה מצרים נחלצת להקל על משבר החשמל והתרופות בעזה ומשקמת את מעבר רפיח במגמה לפתוח אותו. בתמורה נתבע חמאס לכונן אזור חיץ בשטחו הגובל בסיני (בעיקר על מנת לקטוע קשרי עזה עם דאע"ש בסיני) וכן, למורת רוחו של אבו מאזן, לאפשר את העמקת מעורבותם של דחלאן ואנשיו בענייני הרצועה. לנונות חמאס להירתם לעסקה זו תרם כנראה גם המהלך הסעודי לבידודה של קטאר, המאיים אף הוא לפגוע בתושבי הרצועה ובחמאס עצמו ולשמוט מקור סיוע חשוב.

החמאס פועל בדרך כלל לשמור על שקט בגבול הרצועה, אך במקביל מעודד פעולות טרור בשטחי יו"ש. ירי הרקטות מהרצועה בחודשים האחרונים בוצע בדרך כלל על ידי ארגוני ג'יהאד סוררים, אך סכנת ההידרדרות לעימות צבאי עם חמאס מרחפת כל העת באוויר. בצה"ל מעריכים כי הסלמה והתפרצותו של עימות צבאי עלולים להתרחש נוכח המצב הכלכלי המחריף ברצועה וכן נוכח ביצועו של פרויקט ישראלי רחב היקף, האמור לחשוף ולחסום את המנהרות החודרות של החמאס ובכך לשלול מן הארגון נכס אסטרטגי.

סיכום

ישראל מתנהלת בסביבה אסטרטגית רוויה באי-ודאות, הן בממד העולמי הרלוונטי לביטחונה ועוד יותר בממד האזורי. כניסתו לזירה של הנשיא טראמפ כשחקן שהשפעתו מכרעת מוסיפה לעָרְפָּל. עוצמתה הגוברת של ישראל אינה פותרת את היעדרה השורשי של יציבות ביטחונית במזה"ת. יציבות זו יכולה להיות

ברה"מ לשעבר). עוצמתה האסטרטגית והימצאותו של נשיא אוהד בווינגטון פותחות לישראל אפשרות לעשייה מדינית שתבלום את סכנת הגלישה למציאות של מדינה דו-לאומית המאיימת על זהותה היהודית של ישראל. ישראל יכולה לפעול עתה, בתנאים נוחים יחסית, להבטחת עתידה כמדינה יהודית, דמוקרטית, חזקה ואטרקטיבית. אין להשתהות בשימוש בחלון ההזדמנות האסטרטגי הפתוח עתה לישראל, משום שאין ערובה כי יוותר פתוח לעד.

מופרת בכול רגע ולהתרחש גם כאשר למעורבים אין אינטרס נראה לעין בהידרדרות אלימה. קל לצייר תרחישים המוליכים לאינתיפאדה חדשה בשטחים, כמו גם למלחמה מול חיזבאללה, ואולי אף מול כוחות סוריים ואיראניים בצפון, ומול חמאס בדרום. סכנת ההידרדרות המהירה לאלימות קשה מחייבת את ישראל לכלכל צעדיה בזהירות רבה.

לצד האתגרים המעיקים, השנה החולפת סיפקה גם עדויות למעמדה הבינלאומי המתחזק של ישראל. מעמד זה יונק מעוצמתה הצבאית, הכלכלית והאסטרטגית של ישראל, כמו גם מ"עוצמתה הרכה". הטכנולוגיה הישראלית (בדגש על תחומי ההיי-טק והסייבר) קנתה לה שם עולמי. על רקע זה גוברת תנופת פיתוחם של הקשרים עם הכוחות העולים באסיה ובאפריקה. גולת הכותרת למגמה זו היה ביקור ראשון בסוגו בארץ של ראש ממשלת הודו נרנדרה מודי (יולי 2017). ביקורו של ראש הממשלה נתניהו בסין (מארס 2017) שיקף אף הוא את אותה מגמה. שתי מדינות ענק אלה, שאוכלוסייתן ביחד מהווה כמעט שליש מאוכלוסיית העולם כולו רואות אינטרס בטיפוח קשרים אמיצים עם ישראל והן אינן מורתעות כבעבר מלחץ ערבי. עם זאת, למרות פיחות מסוים בעוצמת הניסיונות לשחוק במעמדה הבינלאומי באמצעות מהלכי חרם ודה-לגיטימציה, ישראל עדיין חשופה לנזק ממהלכים אלה. ביטוי בולט לכך היה בהחלטות אונסק"ו: זו המתעלמת מן הקשר ההיסטורי של היהדות להר הבית (13 אוקטובר 2016), וזו המגדירה את מערת המכפלה והעיר העתיקה של חברון כאתרי מורשת פלסטיניים אשר נמצאים בסכנה חמורה של פגיעה (7 יולי 2017).

לצד אתגרים הטומנים בחובם סכנה, ניצבות בפני ישראל הזדמנויות לא מבוטלות: לטפח את מערכת היחסים עם ארה"ב, להעמיק הקשר עם העולם הסוני המתון ולנצל יתרונותיה לפיתוח רשת קשריה הבינלאומיים (כולל באסיה, באפריקה, וברפובליקות

הערות

27	הארץ, 24 ינואר 2017	1	21 במאי 2017
28	הארץ, 3 פברואר 2017	2	שם.
29	הארץ, 7 פברואר 2017	3	ג'פרי גולדברג, דוקטרינת אובמה, גליון אפריל 2016
30	הארץ, 13 פברואר 2017	4	וול סטריט ג'ורנל, 30 במאי 2017.
31	הארץ, 31 מארס 2017	5	שם.
32	מגזין Weird, 1 באוגוסט 2017	6	שם.
33	הניו יורקר, 6 באוגוסט 2017.	7	ניו יורק טיימס, 28 ביולי 2017.
		8	גארדיאן, 8 באוגוסט 2017.
		9	האינדפנדנט, 18 פברואר 2017
		10	כך למשל, רוסיה הוציאה 68 מיליארד דולר על צבאה בשנה החולפת בעוד שחברות נאט"ו האירופיות הוציאו 265 מיליארד דולר. אוכלוסיית רוסיה הולכת ופוחתת ועומדת כיום על 144 מיליון בעוד זו של אירופה חצתה את מחצית המיליארד. סך התל"ג הרוסי הנו 2 טריליון דולר בעוד זה האירופי עומד על 16 טריליון דולר.
		11	מכון המחקר פיו, 5 עובדות על האופן שבו האמריקנים תופסים את הסכסוך הישראלי-פלסטיני, 23 במאי 2016
		12	הארץ, 16 אוגוסט 2017
		13	הארץ, 1 דצמבר 2015
		14	הארץ, 17 יולי 2017
		15	ניו יורק טיימס, 19 יולי 2017
		16	הארץ, 5 יולי 2017
		17	אל מוניטור, 3 מרס 2017
		18	הארץ, 22 יוני 2017
		19	הארץ, 5 יולי 2017
		20	אל מוניטור, 16 מאי 2017 (מצטטים ראיון של המלך עבדאללה ל-BBC בפברואר 2016)
		21	אל מוניטור, 16 מאי 2017
		22	הארץ, 8 מאי 2017
		23	הארץ, 25 יולי 2017
		24	הורייט דיילי ניוז, 14 דצמבר 2015
		25	הארץ, 20 מאי 2017
		26	על פי הקריטריונים שמפעילה הרשות הפלסטינית, אסיר שנשפט כמחבל על ידי ישראל לתקפות מאסר שמעל 30 שנה זכאי לתמיכה חודשית של 3000 דולר. סכום הגבוה פי 4 מהשכר הממוצע בשטחי הרש"פ.